

باغ مزار، نماد مقبره کلاسیک اسلامی هند

این یادداشت برگرفته از طرح تحقیقاتی "تأثیر متقابل هنر ایران و هند" و برداشت‌های میدانی سفر مطالعاتی آن در سال ۱۳۹۱ است که در مرکز پژوهشی نظر انجام شد.

رضا کسروی

kasravi_r@yahoo.com کارشناس ارشد معماری

که «چهارباغ» نام دارند، هریک به چهار قسمت بخش شده‌اند و چهار خیابان پهن از جلو پله‌ها به چهار سمت باغ که دارای دیواری عظیم بوده امتداد یافته است. این خیابان‌ها در جنوب و غرب به دو دروازه عظیم می‌رسند. بر این اساس می‌توان گفت اگرچه نظم هندسی، تقارن و نحوه قرارگیری بنا در میان باغ ویژگی‌هایی است که از معماری باغ ایرانی الهام گرفته شده، اما از دید ارزش‌گذاری، این مقبره است که اهمیت دارد، نه باغ. این مسئله در باغ مزار بی‌بی‌کا دوچندان جلوه می‌کند، زیرا در محور اصلی دیواره‌ای در دو سمت خیابان باغ کشیده شده است که توجه را از فضا سازی باغ به معماری بنای مقبره جلب می‌کند.

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نمونه‌هایی که در بالا اشاره شد، وجوه مشترک مقابر پادشاهان مسلمان هند را می‌توان بدین ترتیب طبقه‌بندی کرد:

۱. دوری از بافت شهری بی‌نظم (ارگانیک)
 ۲. مرزبندی شدید مجموعه مقبره با بافت مجاور
 ۳. شاخص بودن بنای مقبره
 ۴. تبعیت بنا از ویژگی‌های هندسی معماری ایرانی خصوصاً باغ (وارداتی بودن)
 ۵. مجلل بودن بنا برای بیان عظمت
- براساس بحث مذکور می‌توان عنوان کرد پادشاهان مسلمان سرزمین هند، باغ ایرانی را به عنوان مکانی آرمانی برای رسیدن به ابدیت انتخاب کرده‌اند. این گزینش، سنت باغسازای ایرانی را در قالب باغ مزار که وجود هندسه روشن و خوانا از ویژگی‌های ذاتی آن است به عنوان ابزاری برای نمایش قدرت مطرح می‌کند.

میزان علاقه پادشاهان مسلمان هند به باغ ایرانی تا آن حد بوده است که حتی بهشت را در عالم پس از مرگ در وجود باغ جستجو می‌کنند و مزار خویش را در میان آن می‌سازند. این پادشاهان به واسطه خاطرات خوش باغ‌های ایرانی سمرقند و کابل، تلاش می‌کنند با آرایش متقارن فضا سازی‌ها و جاری ساختن آب، بستری را به وجود آورند که روح آنها در آن آرام گیرد. این اقدام باعث شده باغ به عنوان فضایی نه چندان نمادین به مکانی برای زنده نگاه داشتن یاد و نمایش قدرت حکمرانان گورکانی تبدیل شود.

این روند در باغ‌مزارهای هندی نشان می‌دهد مقابر کلاسیک هندی در دوره اسلامی در قالب باغ مزار ظاهر شده است. بدین ترتیب باغ مزار به یکی از مهمترین میراث کالبدی اسلام در هند تبدیل و جلوه‌ای از عظمت معماری آرامگاهی هند در دوره گورکانی محسوب می‌شود.

بنای مقبره در باغ‌مزارهای هندی یا در مرکز باغ ساخته می‌شدند، مانند باغ مزار همایون (همایون شاه) در دهلی، باغ مزار بی‌بی‌کا در اورنگ‌آباد (تصویر ۱) و مزار اکبرشاه در سیکاندر (Sikandra)، یا در امتداد یکی از اضلاع باغ، مانند تاج محل در آگرا. در باغ مزار همایون، مقبره بر روی صفه‌ای مرتفع در مکان تقاطع دو محور اصلی باغ قرار گرفته است. معماری بنای آرامگاه از لحاظ ساختار کالبدی بسیار شبیه به کوشک باغ ایرانی است، اما از نظر فضا سازی و نما سازی متفاوت است. باغ، شکل مربع دارد؛ ابتدا این محوطه را به ۹ مربع مساوی تقسیم کرده‌اند و مربع وسط را برای احداث بنا در نظر گرفته‌اند. هشت مربع باقی مانده